

Toespraak Ekklesia Amsterdam zondag 10 december 2017

De Messias en het licht

Kees Kok

Wij vieren Advent en over twee weken de geboorte van Jezus Messias. In de evangeliëverhalen over zijn korte leven vinden we zijn signalement. Hij ziet af van elke vorm van geweld, van veroordeling en vijandschap. Hij doet niet mee met het gangbare machtsspel dat bijna iedereen wel meent te moeten spelen om in deze wereld overeind te blijven. Hij zegt: keer je andere wang toe; en als het erop aankomt weigert hij elke zelfverdediging: wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard omkomen. Hij is altijd in beweging, onderweg, geen steen voor zijn hoofd, geen huis. Hij gaat rond 'op zonnevlagen van genezing'. Blinden zien, doven horen, lammen lopen, weduwen en wezen - alle maatschappelijk rechtelozen doet hij rechtop gaan. Door zijn messiaanse manier van leven is de oorspronkelijk Joodse Messias-verwachting overgeslagen naar ons - de volkeren. Hij heeft ons de Naam van Israëls God bekend en bemind gemaakt.

In het lied dat wij zongen, net als in de oude Joodse midrasj (Schriftuitleg) die wij lazen, wordt de komst van de Messias verbonden met het licht van de eerste dag, het onvergankelijke, eens en voorgoed geschapen levenslicht dat iedere mens verlicht: 'Zoals het licht in den beginne lichtte, / zo kome uw Messias, uw knecht-koning.' Volgens de midrasj wordt dat eerste licht samen met de Messias onder de onvergankelijke troon van God - dichterbij kan niet - bewaard voor de verste toekomst, de laatste dagen, voor de 'volheid van de messiaanse tijden'.

Maar diezelfde midrasj lijkt een tegenspraak te bevatten. Want terwijl de Messias daar onder Gods troon zit, wachtend tot zijn tijd gekomen is, is hij kennelijk ook in de wereld aanwezig onder 'de generaties die zullen komen'. En die zullen hem een treurig lot bereiden. Hij zal voor hen zijn 'als een lam naar de slachtbank geleid'. Dat dienstknecht-lot neemt de Messias vrijwillig op zich: een 'verschrikkelijk verbond', een verdrag tussen God en de Messias.

De Messias blijft dus niet werkeloos onder Gods troon zitten, maar wordt overal ter wereld telkens opnieuw geboren in mensen die zijn lot op zich nemen. En Jezus, die dat messiaanse lot ook heeft ondergaan en daarom voor ons hét beeld van de Messias geworden, is niet de enige, niet de eerste en niet de laatste Messias. Zijn niet alle mensen, vrouwen en mannen, 'messiaans' die hun lot accepteren tegen hun eigen angsten, bloed zweet en tranen in? Ook al zullen zij zichzelf nooit op hun messiaschap laten voorstaan. Al die heilige, hele, onverdeelde mensen van alle tijden, religies en culturen vormen samen het contragewicht, de tegenbeweging tegen het kwaad. Zij houden zich aan de Tien Woorden die zij wellicht nooit gehoord of gelezen hebben, maar die in hun ziel gegrift staan: niet doden, stelen, liegen, niet altijd meer willen hebben, geen goden van goud en geld achternalopen. Zij kiezen voor de waarheid en het leven, tegen de leugen en de dood. Zij willen de armen, de hongerenden en de ontrenten van deze wereld dienen en gelukkig maken. Wie dat licht, die Verlichting, op zich neemt, wie zich daarmee verbindt, neemt ook de gevolgen op zich. Die zal in alle generaties, in alle tijden slachtoffer zijn: gedwardsboomd, gepest, vervolgd, aan de schandpaal genageld, afgeslacht, gekruisigd. Letterlijk of figuurlijk, geestelijk of fysiek.

Logisch dat de Satan geschrokken de benen neemt als hij de Messias onder Gods troon ziet zitten. Want die zal die 'engel van het kwaad', de Satan, de eeuwige tweedrachtzaaier, ooit met schande beladen de afgrond in slingeren. Maar voor het zover is, zal de Satan tot zijn laatste snik de tegenstander zijn van alle Messiasen, van heel die menigte die niemand tellen kan. Honderdvierenveertig duizend getekenden is hun symbolische getal in het boek Openbaring (7:4). De Tweedrachtzaaier nestelt zich in de zielen van de talloze grote en kleine machthebbers van deze wereld: al die koningen, keizers, prelaten, presidenten, witte en zwarte mannen - vooral mannen. Zij zien *zichzelf* graag als de Messiasen van hun land, hun volk, hun stam, hun familie, hun gezin, ja zelfs van hun geliefden, ten koste van alles en iedereen die hun niet de nodige eer betoont, vragen stelt bij hun gezag, die probeert hen van hun troon te stoten, zoals Maria zingt in haar Magnificat.

De messiaanse tijd, met haar nieuwe hemel en nieuwe aarde, waar alle tranen zijn gedroogd en waar de dood gedood is en de Satan de afgrond in geslingerd, dat visioen dat wij hier van week tot week proberen te begrijpen, hoog te houden, ons eigen te maken, telkens in nieuwe bewoordingen, met nieuwe liederen - die droom is nog ver weg. 'De nacht is diep, de dagen leeg', zongen we, en 'de mensen sterven en zijn niet gelukkig'. Misschien klinkt dat te pessimistisch. Maar als je dan weer eens de harde cijfers ziet over de alom heersende stress en burn-out, de depressies en het aantal zelfdodingen - nog nooit zo hoog, de steeds alarmerender berichten over het klimaat en de steeds gelatener reacties daarop, en dat naast de dagelijkse portie wereldleed waarvan we in het dagelijks nieuws slechts flitsen zien. En al die ziekte en dat sterven om ons heen...

Voor de Joden is de Messias dan ook zeker nog niet gekomen, is hij nog altijd de komende. Want zou hij gekomen zijn, zeggen zij terecht, dan zou de wereld er heel anders moeten uitzien: 'verloster'. Verlossing is immers de uitkomst van zijn verbond met God: de Messias staat in voor de uiteindelijke bevrijding van de mens uit alle vormen van slavernij, zelfs die van de dood. Hoe kunnen de christenen dan beweren dat Jezus dé Messias is? En hoe zouden wij dan nog kunnen zingen 'zo kome uw Messias, en: 'dat ons ooit verschijnen zal de Messias.' Wanneer kom je nou, Messias? vraagt een Jiddisch liedje. 'Maak je geen zorgen. Als ik vandaag niet kom, dan kom ik morgen,' is het antwoord.

Met Kerstmis zullen we hier onder andere deze woorden zingen: 'Geef mij een uur genade, in deze lege stilstaande tijd, een uur genade en waarheid.' Dat is in de mond gelegd van Mirjam, Maria, en nemen wij van haar over: een uur genade in deze lege stilstaande tijd, deze diepe nachten, deze lege dagen. Dat zouden we kunnen toepassen op de uren die wij hier van week tot week bijeenkomen. Eén uur per week genade en waarheid om de Messias, zijn lijden en dat van al de zijnen serieus te nemen en ons af te vragen hoe wij daar ons kruimeltje aan kunnen bijdragen. En tegelijkertijd beseffen hoever wij doorgaans van dat Messiaanse ideaal afstaan. De liturgie leeft immers van de spanning tussen dat ideaal en onze onmacht eraan te beantwoorden: in dit uur doen wij wat wij in werkelijkheid niet, nog niet, niet voldoende kunnen: breken en delen. 'Avondmaal ter heiliging, dat ons ooit verschijnen zal de Messias.'

Walter Benjamin, die onwaarschijnlijk diepe Joodse denker uit het begin van de vorige eeuw, schreef aan het slot van een serie stellingen over de geschiedenis: 'In de tijd is iedere seconde de kleine poort waardoor de Messias kan binnenkomen.' Misschien mogen we daarop doordenkend hopen dat de Messias elke seconde wel ergens in deze wereld binnenkomt in een van zijn mensen, in hun ziel, in handen die doen wat moet gedaan. En dat al die seconden genade en waarheid samen zullen doordringen tot in de verste diepten van de toekomst en opgaan in de 'volheid van de Messiaanse tijden'.

En misschien komt hij ooit wel eens bij ons binnen, een seconde, een flits Messias, wie weet zelfs als een oplaaiend vuur van visioenen.

Het meest ongelooflijke visioen - ongelooflijk in alle betekenissen van dat woord - is in die midrasj wel de slotsom van de missie van de Messias, het saldo van zijn lijden:

'Moge door mij heel Israël gered worden; mogen door mij alle levenden gered worden; mogen door mij alle doden gered worden; mogen ook de wezens gered worden, die dood geboren worden en die Gij in gedachten schiep, maar nog niet geboren zijn. Ik neem het met vreugde aan.'

Dat is een huiveringwekkend visioen, waar we ons alleen maar aan kunnen proberen vast te houden, om door de diepe nacht van de schepping gaande te blijven naar een nieuwe geboorte.